

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ: BATI İTTİFAKI, JEOPOLİTİK VE YENİ ARAYIŞLAR

Giriş

15 Temmuz 2016 tarihi Türkiye demokrasi tarihi açısından yeni bir kara sayfanın açılmasına tanıklık etmiştir. Türkiye, 15-16 Temmuz 2016 tarihleri arasında Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanımlayan Fethullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) üye bir grup asker tarafından askerî darbe teşebbüsüne sahne olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmî internet sitesi ve TRT'de yayınlanan bildiride ordunun yönetime el koyduğu ifade edilerek ülkede sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiği açıklanmıştır.

Yusuf ÇINAR, Uzman,
Uluslararası Stratejik
Bakış Enstitüsü.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın halkı darbeye karşı direnmeye çağırması ile birlikte darbe girişimi başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Bu çalışma darbe girişimini ve sonuçlarını Türk dış politikası bağlamında tarihsel gelişmeleri jeopolitik kavramı ışığında Türkiye-ABD ilişkileri kapsamında ele alacaktır.

Jeopolitik; coğrafi organizma veya mekân içinde fenomen olarak, devletin çevresiyle ilişkisini inceleyen disiplin şeklinde ele alınmıştır.¹ 1916 yılında jeopolitik kavramı Rudolf Kjellen

¹ Atilla Sandıklı, *Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 27, 2011, s. 7.

USBED®

“Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü”

tarafından kullanılmıştır. Bu bağlamda jeopolitik daha geniş bir kavram olarak kaşımıza çıkmaktadır.

Karl Housefer'ın tanımında olduğu gibi jeopolitik; siyasi olayların coğrafi temele oturtulması olarak tanımlanabilir.² Başka bir ifade ile jeopolitik coğrafyaya dayanan politikadır.³ Burada bu tanıma yapılabilecek en önemli tenkit jeopolitiğin daha çok güçlü olan devletlerin kullanabileceği bir araç gibi kavramsallaştırılmasıdır. Büyük güçler, siyasi amaçları için coğrafi bir temel oturtabilecek kabiliyete sahipken coğrafya içerisinde konjektüre göre kendisini şanslı veya şansız hisseden devletlerin de jeopolitik kavramını kullanması, jeopolitiğin başka tanımlarının da tartışılmasını gerekli görmektedir.

Jeopolitik coğrafyanın aktifleştirilmesi ve aktif olarak değerlendirilmesi; jeopolitiğin anlam itibarıyla bir devlet için edilgenlikten daha çok etken bir yapıyı da öne çıkarması; jeopolitiğin güç ve hedef ilişkisini iyi kuran devletler tarafından daha verimli kullanılabileceğini göstermektedir.⁴ Zira jeopolitik kavramı toplumları mekân faktörüyle karşılıklı ilişki içerisinde ele alır.⁵ Ülkelerin konumu yerleri aynı kalsa da dünya üzerinde meydana gelen

gelişmeler ülkelerin jeopolitiğinde yeni gelişmeler sağlayabilir. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı bloğunda yer almış ve Soğuk Savaş döneminde ileri karakol olarak adlandırılmış, Sovyetlere sınır olması sebebiyle Batı bloğu için çok önemli jeopolitik bir unsur olmuştur. Türkiye'nin bu süreç içerisinde Batı'nın bir parçası olduğu hissi toplumun davranış biçimine dahi yansımış; bu his Türk toplumunun gelenek ve göreneklerini de etkilemiştir.

Soğuk Savaş bitince Türkiye, Batının kendinden vazgeçeceği ve stratejik öneminin azaldığı düşüncesine kapılmış ve bu dönemden sonra Türkiye bir arayış içinde olmuştur. Aslında Türkiye'nin yaşamış olduğu bu süreci şu şekilde de özetleyebiliriz, ülkelerin konumu yerleri aynı kalsa da dünya üzerinde meydana gelen gelişmeler ülkelerin jeopolitiğinin öneminde artma ve azalmalara sebep olabilmektedir.⁶ Bu noktada Jeopolitik ile ilgili önemli çalışmaların çoğu büyük devletlerin kurgulamaya çalıştığı bir süreç olarak ele alınmaktadır. Nitekim Türkiye gibi orta büyüklükteki devletler büyük devletlerin çıkarlarının değişmesi sonucunda sıklıkla ihanete uğradığı hissine kapılabilmektedir.

ABD'nin Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde feda edilebileceğine dair siyasi olaylar

² Hagan, "Geopolitics", s. 484.

³ Abdullah Gündoğdu, "Türk Jeopolitiği, Türk Dünyası Analizleri", 21. Yüzyıl Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2008, s. 152.

⁴ Sandıklı, *Jeopolitik ve Türkiye...*, s. 2.

⁵ Ibid., s. 1., Ayrıca Bakınız, Gündoğdu, "Türk Jeopolitiği", s. 152-156.

⁶ Ibid., s. 2.

USBED®
"Ulusal Stratejik Bakış Enstitüsü"

yaşamıştır. 1959 yılında ABD'nin Türkiye'de konuşlandırdığı nükleer başlık taşıyan 15 Jüpiter füzesi, Küba Bunalımı sonucunda ABD'nin SSCB ile anlaşma yolunu tercih etmesi ile 1963 yılı Nisan ayında sökülüştür. Bu gelişme SSCB'ye karşı Türkiye gibi SSCB'ye sınır bir devletin kendisini Batı ittifakında konumlandırması riskler içermekteydi, Türkiye bu cesur adımın Batı tarafından ödüllendireceğini düşünürken ABD'nin Jüpiter füzelerini sökmesi Türkiye'nin ABD dünya politikasına bağlı olarak feda edilebileceği izlenimi yaratmıştır.⁷ Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde bölgesinde meydana gelen gelişmeler karşısında sınırlı adımlar atmaya iten ABD hegemonyası Johnson mektubu ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dış işleri bakan yardımcısı George Ball'a göre mektup gördüğü en acımasız diplomatik notaydı ve bir bakıma diplomasi bir atom bombası tesirindeydi. Johnson mektubuna göre Türkiye'nin adaya müdahalesi demek iki NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan'ın savaşması anlamına gelmek demektir. Bu mektup ile Türkiye'nin böyle bir eyleme girişmemesi gerektiği Başkan Johnson tarafından Türkiye'ye sert bir dille ifade edilmiştir. Johnson mektubu Türkiye'nin düşmanının kendisi tarafından değil yalnızca ABD tarafından belirlenebileceği anlamına

gelmiştir.⁸ Türkiye ile Batı arasında "eksen kayması" tartışmaları Ak Parti iktidarı döneminde sıklıkla dile getirilmiştir. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki Türkiye tarafından Doğu'nun veya başka bir bölge ve kurumun AB'ye veya Batıya alternatif olarak görülmeye başlanması, Batı tarafından Türkiye'nin ekseninin kaydığı iddialarının daha çok dillendirilmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Türk Silahlı kuvvetleri içerisinde bazı üst düzey askerler gözaltına alınmış, Poyrazköy, Balyoz gibi soruşturmalar ile "Avrasyacı" olarak nitelendirilebilecek askerler görevden alınmıştır. Bu süreçten en olumlu etkilenen kesim ise 15 Temmuz darbe girişimini başlatan FETÖ'cü askerler olmuş, rütbeleri çok hızlı bir şekilde yükselmiştir.

15 Temmuz darbe girişiminin başladığı saatlerde AB Konseyi Başkanı Donald Tusk, Türkiye'nin AB için "kilit öneme sahip bir ortak olduğunu" vurgulayarak, "AB'nin, demokratik seçimle işbaşına gelmiş hükümete demokrasi kurumlarına ve hukukun üstünlüğüne tam destek verdiğini" vurgulamıştır. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg de, İstanbul ve Ankara'daki darbe girişimiyle ilgili, "İtidal, sükûnet ve Türkiye'nin demokratik kurumları ile anayasasına tam saygı gösterilmesi çağrısında bulunuyorum. Türkiye değerli bir NATO müttefikidir" açıklamasında

⁷ Hasan Kösebalan, *Türk Dış Politikası*, Çeviren: Hüsamet İnanc, Ankara: Bigbang yayınları, 2013, s. 191.

⁸ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara, 21. Yüzyıl yayınları, 2000, s.97.

USBED®
"Ulusal Stratejik Bakış Enstitüsü"

bulunmuştur.⁹ Bu açıklamalar sıradan bir ülke için önem arz edebilir fakat Batı ittifakının kuruluşundan bu yana Batı ittifakının en önemli parçalarından biri olan Türkiye için çok büyük anlam ifade etmediği söylenebilir. NATO'nun en büyük ikinci ordusuna sahip bir ülkede darbe girişimi başlatılmasına rağmen Türkiye ile darbe girişimi öncesinde bir bilgi paylaşımında bulunulmamıştır. Daha da ilginç olan nokta ise Türkiye'deki yetkililere ülkenizde bir darbe girişimi oluyor şeklinde ilk bilginin Rusya tarafından Türkiye'ye aktarıldığı hususudur.¹⁰ Türkiye-Rusya ile herhangi bir ittifak çatısı altında bir araya gelmemişken hatta 24 Kasım Uçak krizinden sonra ilişkiler kopma noktasına gelmişken Rusya'nın Türkiye ile istihbarat paylaşımında bulunması ikili ilişkiler açısından çok önemli bir noktadır. Nitekim NATO ve AB yetkililerinden hiç birisi darbe girişimi sonrasında Türkiye'yi ziyaret etmemesi de diğer tartışılması gereken bir husustur. Bu bağlamda Putin ve Erdoğan'ın Rusya'da 9 Ağustos'ta bir araya gelecek olması, Türkiye'nin yeni bir döneme yelken açtığını gösteren ilk emarelerden olabilir.

ABD Başkanı Barack Obama ise, ülkesinin 15 Temmuz'daki darbe girişiminden önceden haberi olduğu hatta girişimde rol oynadığına

⁹ Dünyadan darbe girişimine tepkiler t24.com.tr/haber/dunyadan-darbe-girisimine-tepkiler,350316

¹⁰ Rus basını: Rusya darbe girişimi öncesi Erdoğan'ı uyardı <https://www.evrensel.net/haber/285666/rus-basini-rusya-darbe-girisimi-oncesi-erdogani-uyardi>

yönelik haberlerin, kesinlikle yanlış olduğunu söylemiştir. Obama, Fethullah Gülen'in iadesine yönelik herhangi bir sürecin ise ABD'deki yasal süreç doğrultusunda ilerleyeceğini belirtmiş, Türkiye'nin, Gülen'in iadesi için, onun darbe girişimindeki rolünü kanıtlaması gerektiğini üstüne basa basa vurgulamıştır.¹¹ ABD'nin Gülen'in iadesi konusunda isteksiz davranmaya devam etmesi, Türkiye kamuoyunda darbenin arkasında ABD'nin olduğu iddialarının güçlenmesine sebep olacaktır. Başka bir ifade ile ABD'nin Gülen'i iade etmemesi şeklindeki tavrı Türk kamuoyu tarafından ABD'nin darbe girişiminin sorumlusu olduğunu zimmi olarak kabul ettiği şeklinde okunabilir. ABD'nin sivil istihbarat birimi olarak bilinen STRATFOR'un 15 Temmuz darbe girişimi ile çok fazla önemli bilgilere¹² çok kısa bir süre zarfında erişmiştir. Hatta darbeden önce ABD basınında Türkiye'de darbe olabileceğine dair tartışmalar¹³ olmasına rağmen Batı ittifakının en önemli parçalarından biri olan Türkiye ile bu konularda istihbarat paylaşımının olmaması, Türkiye-Batı ittifakı arasında geçmiş dönemlerde eşine rastlanmamış bir kırılmaya kapı aralayabileceği söylenebilir.

¹¹ Obama: Darbe girişiminden haberimiz yoktu www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36871178

¹² Coup Underway in Turkey, <https://www.stratfor.com/analysis/coup-underway-turkey>

¹³ Gonul Tol, Turkey's Next Military Coup, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-05-30/turkeys-next-military-coup>

USBED®
"Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü"

Sonuç olarak Türkiye'nin jeopolitiği çok önemli olmakla birlikte önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Zira Türkiye Batı ittifakının bir üyesi, Ortadoğu'nun demokrasi bağlamında en ileri ülkelerinden biri olmasına rağmen 1960, 1971, 1980, 1997 yıllarında darbe ile ülke yönetimi askerine eline geçmiştir. Bu darbeler silsilesi Türk kamuoyunda şöyle bir algı yaratmıştır: "Türkiye'de bir darbe yapılırsa arkasında ABD vardır". Bu koşullarda ABD'nin FETÖ lideri Fethullah Gülen'i geri vermemesi Türkiye-Batı ilişkilerini çok olumsuz etkileyebilir. Zira Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin "yeni ittifak arayışı" yeniden canlanabilir. Öyle ki Türkiye-Rusya yakınlaşması Türkiye'nin ibreyi Avrasya'ya kırmasına sebep olabilir. Türkiye jeopolitiğinden faydalanan paydaşlarında ciddi bir değişime gidebilir. Başka bir ifade ile yeni kurulması muhtemel ittifak gelişmeleri Türkiye'nin ekseninin kaymasını da sağlayabilir. ABD, Batı ittifakının geleceğini Türkiye bağlamında darbeci askerlere bağlamışsa Türkiye-Batı ilişkilerinin kopma noktasına gelmesine seyirci kalabilir. Bu süreci yavaşlatacak en önemli gelişme terör örgütü lideri Fethullah Gülen'in Türkiye'ye iade edilmesi olabilir. İade sürecinin olumlu sonuçlanmaması halinde Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasına Batının nasıl bir tepki vereceği hususu ise sadece Türkiye'nin NATO'dan çıkartılması, AB adaylık sürecinin askıya alınması ile sınırlı kalmayabilir. Bundan dolayı Türkiye'nin öncelikli olarak istihbarat birimlerini ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin

yeniden yapılandırılmasını kısa sürede iyi bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir.

USBED®

"Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü"